

UDK: 330.2

Samad XUDAYNAZAROV,
O‘zbekiston Milliy universiteti dotsenti
E-mail:s.khudaynazarov69@gmail.com

O‘zMU professori B.To‘ychiyev taqrizi asosida

GLOBALLASHUV VA EKOLOGIK QADRIYATLAR

Annotatsiya

Ushbu maqolada - globallashuv sharoitida tabiat tabiiyligini himoyalashda umumbashariy hamjihatlik, ekologik qadriyatlarni ahamiyati hamda taraqqiyot va tabiat muvozanatiga oid masalalar tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: globallashuv, ekologiya, ekologik qadriyat, o‘zaro hamkorlik, hamjihatlik, ekoinnovatsiya, sayi-harakat, ma’naviy mas’ullik, mehr-muhabbat.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ

Аннотация

В данной статье анализируются вопросы всеобщей солидарности в защите природной среды в условиях глобализации, значение экологических ценностей, а также проблемы баланса между развитием общества и сохранением природы. Особое внимание уделяется необходимости гармоничного взаимодействия человека и окружающей среды, формированию экологической ответственности и устойчивых моделей развития.

Ключевые слова: глобализация, экология, экологические ценности, взаимное сотрудничество, солидарность, экоинновации, совместные усилия, нравственная ответственность, любовь и забота.

GLOBALIZATION AND ECOLOGICAL VALUES

Annotation

This article examines the issues of universal solidarity in protecting the natural environment in the context of globalization, the significance of ecological values, as well as the challenges related to maintaining a balance between development and nature. The study emphasizes the importance of harmonious interaction between humanity and the environment, the formation of ecological responsibility, and the promotion of sustainable development models.

Keywords: globalization, ecology, ecological values, cooperation, solidarity, eco-innovation, collective efforts, moral responsibility, care and compassion.

Kirish. Ona zamin sayyorasi insoniyatning yagona bosh-panasi. Uni ko‘z qorachig‘idek asrab-avaylash, turfa tabiati tabiiyligini saqlab qolish insoniyat omonligi, tinchligi, farovonligini garovidir.

Ilm-fan, texnika-texnologiya, sun‘iy intellekt, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari gurkirab rivojlanib borayotgan bugungi rivojlanish chorrahasida zero, tabiatni inson ko‘magiga muxtojligi yanada ortmoqda.

Bugungi global makon va zamon sferasidan turib yer kurrasini boshlab shikastlanish darajasini dinamik holatiga nazar solinganda biosferaga antropogen ta‘sirning kuchi va yukini maksimum darajada hamon kamaymayotganligini, hatto bunda insonning real “geologik kuch”, tabiat tragediyasida - “salbiy bosh qahramon”, travmatik shoklarini adadsiz o‘rchishida “bosh dirijyor” sifatida namoyon bo‘layotgani ayanchli va achinarli holdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Hozirgi davrda zamin sayyorasida jadal kechayotgan globallashuv sabab umumglobal makon, axborot, kommunikativiy tutashlik, sohalararo integratsiyalashuvi, universallashuv, yagona jahon xo‘jaligi tuzilmasi kabi jarayonlar sodir bo‘lib, tobora rivojlanib borayotgan [1] pallada ahli bashar “bir yoqqadan bosh chiqqarib”, o‘zaro hamkor va hamjihatlikda tabiat va uning tabiiyligini saqlab qolish, himoyasiga bu borada tarixiy taraqqiyot jarayonida ortirgan jamiki boy ilmiy-tajribasini, iqtisodiy, ma’naviy-madaniy imkoniyatlarini, kuch-g‘ayratini, himmatini birgalikda bir butunlik yo‘naltirmog‘i, e‘tiborini bunga yanada ko‘proq qaratmog‘i va harakat qilmog‘i darkor.

Zero, bugun tabiat tabiiyligini qutqarmoqni, saqlamoqni, asramoqni vaqti-soatidir. Mudomki har kim Ona zamin tabiati, ekologiyasi umumjahoniy aloqadorlikka egaligini anglamog‘i, sog‘lom tabiiy muhitni asrab qolishda ma’naviy mas‘uligini hech qachon unutmasligi, uning himoyasi yo‘lidagi ekoinnovation sayi-harakatlarini birozga bo‘lsa-da susaytirmasligi, kechiktirmasligi mutloq zarurdir.

“Sog‘lom tanda – sog‘ aql” deganlaridek, ekologik halokat, fojea, iqlimiy o‘zgarishlar qo‘shimoq ichidagi o‘z hosilini bera boshlaganligini har bir inson his etmog‘i, hushyor tortmog‘i, ogoh bo‘lmog‘i, o‘z sayyorasi tabiatni o‘z nafsi havosidan qutqarmog‘i, tabiatga nisbatan yulg‘uchlik, noquslik, kalondumog‘lik, nodonu notovonlik, quvsvizlik, ilmsizlik, axloqsizlik kabi illatlarga qarshi kurashmog‘i va undan butkul forig‘lamog‘i kerak.

Tabiatga va uning bebaho mulkiga nisbatan avvalo kishi qalbida mehr-muhabbat, rahim-shavqat, oqlonalik, tejamkorlik, halim-hazimlik, ehtiyotkorlik, dardkashlik, uyg‘unlik kabi nozik tuyg‘ular his etilib, nish urmas ekan, bu borada sezilarli natijalarga hech qachon erishib bo‘lmaydi. Taraqqiyot tabiatga muvozanatli bo‘lmog‘i kerak. Taraqqiyot va tabiat muvozanatli bo‘lmog‘i uchun global ekologik ong va madaniyat gumanistik axloqiy negizlarda parvarishlanmog‘i, ta‘lim-tarbiya, qadriyat, ilm-fan, adabiyot-san‘at, OAV, internet bunga bog‘liq ijobiy rezonans effektini [2] yuzaga chiqarishda mo‘tasil ko‘maklashmog‘i lozim.

Insonning tabiatga ijobiy munosabatlar Renessans erasi boshlanmog‘i, aks sado bermog‘i uchun bunda hech

bo'lmaganda, avvalo foyda bilan zarar, zaruriy ehtiyoj ko'lami bilan ortiqcha daromad olish ilinji balanisga kelmog'i shart.

Tabiatga oqilona munosabatlar konturida ekologik qadriyatlar azal-azaldan juda muhim o'rin tutib kelgan. Uning effektivligi haqida gapirganimizda birinchidan, iqtisodiy arzonligi; ikkinchidan, davr sinovlaridan o'tganligi; uchinchidan, kishi qalbiga yaqinligi; to'rtinchidan, o'ziga xos ekofalsafiy teranligi, donishvorligi; beshinchidan, ekologik voqelikda umumbashariy ko'p spektrli xususiyatlarni namoyon eta olishi kabilar bilan xarakterlash mumkin.

Ekologik qadriyatlar - inson va tabiat munosabatlarini normallashtirishda, yaxshilashda, sog'lomlashtirishda, o'zaro aloqalarda mo'tadil me'yoriyligni ta'minlashda maksimal qudratga, samarali va arzon iqtisodiy qiymatiga, inson fe'l-atvoriga, ruhiyatiga ta'sir ko'rsatish nuqtai nazardan emosional elastiklikka, o'zga tortuvchi elektromagnetizm[3] xususiyatlarga ega ekanligini mutloq inkor qilib bo'lmaydi.

Inson va tabiat munosabatlarida tizimida ta'sir va aks ta'sir qonuniyatlar hamisha mavjud bo'lib kelgan, mavjud bo'lib qoladi. Zero, dono xalqimiz "Nimani eksan - shuni o'rsan", "Hamma narsa - niyatga yarasha", "Qars - ikki qo'ldan chiqadi" kabi falsafiy donishvorligi negizida inson va tabiat munosabatlari tizimidagi ijobiy yoki salbiy hatti-harakatlar ko'laminig oqibati bamisli bumerang kabi. "Salomga yarasha - alik" deganlaridek, munosabat parametrlar hamisha simmetrik, parallel, yondoshlikka taqozolanganligini tasdiqlaydi.

Demochimizki, inson tomonidan tabiatga nisbatan qilinayotgan har bir hatti-harakat javobsiz emas. Zero, sado va aks sadoni, ichki niyat - tashqi munosabatlar tizimini vujudga keltiradi. Ichki va tashqi munosabatlar chastotasi bir-biriga mos, muvofiq bo'lmog'i uchun inson avvalo o'zini hamda tabiat bilan o'z munosabatlari kechikmasdan mutloq ekologik sog'lom yo'lda ko'rmog'i kerak. Bu inson va tabiatni o'zaro uyg'unligini qayta vujudga kelishiga, me'yoriy muvozanatli yondoshuvga imkoniyatlar eshigini ochadi.

Zero, bugun inson va tabiat munosabatlarini oqilonalik asosida tartibga solish zaruriyatidir. Meteorologik prognoz bashoratlari - zaminda iqlimiy o'zgarishlar ro'y berayotganligidan, bu iqlimiy o'zgarishlarni ekologiyaga tahdidli zarbalaridan insoniyatni ogoh etmoqda. Bu esa, ekologik tahdidlar zarbalarini yumshatishda himoya amortizatorga ehtiyojni oshirmoqda va oqilona tadbir, choralarni o'z vaqtida ko'rishga undamoqda. Bunda ekologik innovatsiyalar, zamonaviy sun'iy intellekt imkoniyatlaridan ham keng foydalanish bugungi qadriyatlar tizimida muhim o'rin egallamog'i zaruriyatga aylanmoqda.

Ayni damda gidrometeorologiya - ob-havoni oldindan sinoptik prognozlash, xaritasini tuzish, meteorologik byulletenlar nashr qilish, efirga oldinroq uzatish kabilar odamlarni tabiiy o'zgarishlardan erta ogoh bo'lishida xalq xo'jaligi, dehqonchilik, bog'dorchilik, chorvachilik, irrigatsiya kabi sohalarida mo'ljallarni barvaqt olishda muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda. Bunda radiozonalar, radiolokatsiya usullari, meteorologik yo'ldoshlar, elektron hisoblash mashinalari, sun'iy yo'ldoshlarni ahamiyati katta. Ilm-fan yutuqlariga uning ekologik voqelikdagi muhim xulosalariga tayanib ish tutish hamisha muhim ahamiyatga ega. Zero, tabiat shunchaki haybarakchilik, mavsumbozlik, safsatabozlik, ekologik ijtimoiy sabotajlarni, shunchaki foydasiz harakatlarni, sifatsiz reja va tadbirlarni, simmetrik emas asimmetrik bir-biriga mos kelmagan noteng muvozanatlarni xushlamaydi va ko'tarmaydi. Zeroki, "Tabiat" va "Jamiyat" o'zaro dialektik birlikda bo'lib, ular doimo bir-biriga ta'sir o'tkazadi[4]. O'zaro muvozanat izdan chiqsa atrof-muhit bilan normal munosabatlarga putur yetadi, ekologiya buziladi va bundan birinchi navbatda inson zarar ko'radi, salomatchilik, sog'lom

turmush xatar ostida qoladi. Ekologiya, ekologik qonuniyatlariga zid holatlarni rivojlanish tarixiga nazar solsak atrof-muhit holatining ko'p o'rinlarda o'zimiz, ya'ni insonlar, tomonidan noqulay holatga keltirilgani achchiq haqiqat ekanligi ayyonlashadi.

Bunda inson-tabiat-jamiyat o'rtasidagi uyg'unlik, mutanosiblikni buzilishi, insonlarning xo'jasizlaracha faoliyati, tabiiy resurslardan nooqilona foydalanish, qandaydir balandparvoz amaliy hayotdan yiroq planlar (masalan paxta plani kabi) ortidan quvish, tabiat qonunlarini mensimaslik yoki bilmaslik, ekologik qoidalarga rioya qilmaslik, iqtisodiy rivojlanishda ekologik talablarni to'liq inobatga olmaslik kabilar tabiiy ekologik holat muvozanatni izdan chiqishiga va buzilishiga omil bo'lib xizmat qildi. Olamni va odamni kelajagini asrash, ekologik barqarorlikni ta'minlash, turli ekologik xatarlarni barvaqt oldini olish, iqlimiy va noodatiy fasliy o'zgarishlarga tayyor turish, yechim topish, ekologik buzilish tufayli yuzaga kelishi mumkin bo'lgan turli epidemiyalar va kasalliklarga qarshi kurashish, ekotizimlarni tiklash kabilar J.T. Xolmo'minov, N.B. Shoimov, O.A. Kamalov va boshqa olimlar keltirganidek, o'z yechimini kutib turgan global muammo bo'lib qoldi[5].

Mustaqillik bois, mamlakatimizda sobiq qaramlik davrida izdan chiqqan ekologik holatni yaxshilash, tiklash borasida muhim ishlar amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasining ekologik munosabatlarni tartibga soluvchi o'nlab qonun hujjatlari qabul qilindi. Tabiiyki bu qonunlar tabiatni muhofaza etishda, tabiiy resurslarni asrashda beqiyos huquqiy asos bo'lib xizmat qildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida atrof-muhit muhofazasi bo'yicha "Harakatlar Dasturi" qabul qilindi. Bular o'z navbatida aholi yashash uchun qulay ekologik shart-sharoitlarini yaratishda, ekologik xavfsizlikni ta'minlashda, iqtisodiyot tarmoqlarini ekologizatsiyalashtirishda, texnik va texnologik jarayonlarni takomillashtirishga, sanoat va mayishi chiqindilarini zararsizlantirishga, atrof-muhit ifloslanishini oldini olishga, ekologik ta'lim, madaniyatni rivojlantirishga, tabiatni muhofazasiga doir qonunchilikni va me'yoriy uslubiy bazani rivojlantirishga, mintaqaviy, transchegaraviy tabiiy muhit ifloslanishini oldini olishda, bu borada mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish kabilar muhim omil bo'ldi[6].

Mazkur mavzu doirasida shuni alohida ta'kidlash kerakki, avvalo, Yerda hayotning mavjudligini o'zi buyuk mo'jiza. Boshqa sayyoralarda shu paytgacha hali inson yashashi uchun qulay hayot izlari aniqlangan emas[7]. Bu esa, bizni yanada Ona tabiat tabiiyligini asrashga, mulkiy munosabatlarda oqilonalik bilan ish tutishga, biosferani saqlab qolishga, inson o'z faoliyatini ekologik qoidalarga moslashtirishga, kishilarda va ayniqsa yosh avlodda ekologik madaniyat, ma'rifat, bilim, huquqiy savodxonligini oshirishga va ekologik tarbiyasiga yanada ko'proq e'tibor qaratishni talab etadi. Zero, tabiat fasllarning o'z vaqtida bo'lmasligi, fasllariga xos bo'lmagan anomallik, chang bo'ronlari, namlik darajasini keskin kamayib borishi kabilar Yer iqlim xaritasida tub o'zgarishlar sodir bo'layotganligidan daraklar bermoqdaki, bular yuzaga kelishida insonni ham hissa borligini aslo unutmash kerak. Umuman, bundan bu yog'iga tabiat bilan murosa qilmasak va uning ovozig quloq tutmasak oqibati yanada ayanchli tus olishi hech gap emas[8]. Chunki birgina atmosfera havosi sifatini pastligi nafaqat ekologiya balki aholi salomatligiga, kayfiyatiga, ijtimoiy holatiga, turmush tarziga, hayotiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Ba'zan tabiatdagi anomallikni oldindan bashorat qilib bo'lmay qoladi. Vaholanki, zamin atmosferasida sodir bo'layotgan ob-havo o'zgarishlarini deylikki yog'ingarchilik, qirg'oqchilik, shamol, harorat kabilar zamonaviy klimatologiya ya'ni iqlimshunoslik, sinoptik meteorologiya ya'ni ob-havoni prognozlash, atmosfera

fizikasi, kimyo atmosferasi, biometeorologiya, gidrometeorologiya kabilar muntazam o'rganadi.

Natijalar va muhokama. Ma'lumotlarga ko'ra Respublikamizda eng katta chang bo'roni 1970 yilda sodir bo'lib, 6 soat davom etgan bo'lsa, oradan qancha yillar o'tib, 2021 yilda necha kunlab davom etgan chang bo'roni kuzatildi. Shuningdek, 2025 yil noyabr oyining o'rtalarida yana qaytalandi. 2025 yil 24 noyabr kuni Muxtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Toshkent shahrida ekologik vaziyatni yaxshilash bo'yicha kechiktirib bo'lmaydigan chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmonni imzoladi va poytaxtda mikroiklim barqarorligini ta'minlash bo'yicha yirik loyihalar boshlanadi.

Ekologik muhitni asrashga, sog'lomligiga qaratilgan moddiy va ma'naviy qadriyatlar insonni tabiat bilan munosabatlarini oqilona barometridir. Zero, ular shuncha tasodifiy topilmalar emas, balki ular insoniyatning ko'p ming yillik mashaqqatli izlanishlari, tajribalarini eng sara mahsuli bo'lib, ular odamzotni tabiatga mulkiy munosabatlarini tartibga solishga, ehtiyokorona mas'uliyatli yondoshishiga, tejab-tergab foydalanishiga, birorta biologik turni zotini quritmaslikka, tabiatdan birini olsa uni o'rniga qo'yishga, birini kessa - yuzini ekishga hamisha da'vat etadi va shu orqali insoniyatni ma'naviy kamolotga chorlaydi.

Mumtoz milliy ekologik qadriyatlar insonni tabiatga bo'lgan munosabatlarini yaxshilashga, ekologik barqaror muhitni asrashga, tabiat go'zalliklaridan bahramand bo'lishga, unga uyg'un, oshno, sirdosh bo'lishga, fahm-farosat, aqlu donishlik bilan ish tutishga, xatti-harakat oqibatlarini his qilishga, zamin tabiati oldidagi ma'naviy mas'uliyatga, axloqiy poklikka, mehr-muhabbatga, rahim-shavqatga, nafsga hay berish kabi kamolotga chorlaydi hamda allaqachon darz ketgan inson va tabiat munosabatlarini normallashtirishga, yangicha sog'lom munosabatlar erasi va renessansni vujudga keltirishga, tiklashga, uyg'otishga tom ma'noda beminnat ko'mak beradi va xizmat qiladi. Shaksizki, insonning jismoniy va tafakkuriy erkinligi hamisha uning imkoniyatlarini, benazir iste'dodini yuzaga chiqaradi. Biroq, ekologik voqeilikda inson o'z erkinligini suiste'mol qilishi, inson-tabiat munosabatlarini buzilishga, xo'jasizlik, surbetlik, xudbinlik, tabiatga uning mulkiga nisbatan zo'raonlik, talonchilik, yulg'uchlik, manmanlik, o'z tabiatidan begonalashish kabi ma'naviy qashshoqlikka olib keladi.

Axborot-texnologiyalarini misilsiz rivojlanishi yangi axborot maydonlari internet va ijtimoiy tarmoqlarni vujudga keltirishi barobarida ijtimoiy ongning muhim shakli bo'lgan ekologik ongga, mumtoz ekologik qadriyatlar olamiga ham u o'zini salbiy ta'sirini ko'rsatmasdan qolmadi. Ekologik odob-axloq, xulq-atvor me'yorlari va mo'ljallarida ham muayyan

o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Tabiatdan ekologik toza, kamyob mahsulotlarni tezroq yulib ko'proq daromad, foyda olish, boyib ketish ilinji, pulga va boylikka to'yimaslik xirsi kabilar sabru qanoat qanotini qayirib inson- tabiat munosabatlariga putur yetkazmoqda. Ko'rinadiki, global ekologik tanglikni, uni keltirib chiqaruvchi omillarni bartaraf etishda ekologik qadriyatlarga bo'lgan ehtiyoj yanada ortib bormoqda. Yangi O'zbekiston milliy va umumbashariy ekologik qadriyatlarga tayanib tabiat tabiiyligini asrash borasida asrlarga tatigulik ulkan ezgu ishlarni amalga oshirmoqda.

Mamlakatimizda ekologik holatni yaxshilash, aholiga qulay ekologik shart-sharoitni yaratish borasida misilsiz ishlar haqida fikr yuritganimizda Orol dengizining qurigan tubida yashil maydonlarni 2026 yil yakuniga qadar 2,5 million gektarga yoki hududning 78 foiziga yetkazish, shuningdek 300 million AQSH dollari qiymatidagi loyihalarni amalga oshirish, shahar va tuman markazlarida har 50 -100 ming aholi uchun "jamoat parklari"ni tashkil etish, Orolbo'yi mintaqasida yashovchi aholini ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish, yurtimizda o'rmon va yashil hududlarni ko'paytirish, cho'llanishga qarshi kurashish, tomchilatib sug'orish, shahar va tumanlarda ekologik ahvolni yaxshilash, "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasida har yil kamida 200 million tup daraxt ekish, maishiy chiqindilarni yig'ish, qayta ishlash, Toshkent shahri ekologik holatini yaxshilash, tog' va tog' oldi hududlari o'rmon plantatsiyalarini barpo qilish, cho'l hududlarida o'simliklarni ko'paytirish, hududlarda himoya o'rmonzorlari barpo etish, sug'oriladigan yerlarni eroziyadan va melioratsiya ob'yektlarini qum ko'chishidan saqlash uchun ixota daraxtzorlarini barpo etish[9] kabilar va boshqalar shular sirasidandir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, 2025 yil o'zida Ekologiya va turizm sohasida aholi talablariga tezkor javob bera oladigan boshqaruv tizimini yaratish chora-tadbirlari to'g'risida 19.11.2025 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni hamda O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va iqlim o'zgarishi milliy qo'mitasi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida 19.11.2025 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida bu borada belgilangan ishlar, O'zbekistonda 2025-yil "Atrof-muhitni asrash va "yashil iqtisodiyot yili" doirasida amalga oshirilgan miqyosi ulkan ishlar va boshqalar ham shular jumlasidandir. Zero, Muxtaram Prezidentimiz keltirganlaridek: "Biz Yangi O'zbekistonni yetuk ma'naviyatli jamiyat, erkin va baxtli insonlar yashaydigan yurtga aylantirishimiz lozim"[10].

ADABIYOTLAR

1. Шермухамедова Н.А. Фалсафа электрон дарслик. <http://portal.nuu.uz/fed/img/banner.jpg>
2. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-r/rezonans-uz/>
3. <https://www.google.com/search?>
4. Курилиш экологияси фанидан маърузалар матни. -Наманган, 2023. <https://api.ziyonet.uz>
5. Экология: Дарслик / Ж.Т. Холмўминов, Н.Б. Шоимов, О.А. Камалов, О.Ж. Холмўминов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2013. – Б.3.
6. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – 2013.– № 22. – 282-м.
7. Турсунов Ҳ.Т., Раҳимова Т.У. Экология. Ўқув қўл. – Т.: S.I.: Chinor ENK, 2006.-Б.8
8. Саида Рустам қизи. <https://www.ekogazeta.uz/xabarlar>.
9. 2022 - 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси https://president.uz/uz/pages/view/strategy?menu_id=144
10. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: "Ўзбекистон" нашриёти, 2021. –Б. 274